

The purpose of the article is to find out the specific traits in the artistic representation of Taras Shevchenko image in the drama "On the eve". Tasks of the article: to determine the genre features of the literary work; to investigate the peculiarities and methods of conflict deployment in the drama; to analyze the images of the characters in the literary work in correlation with the image of Taras Shevchenko; to determine the semantic and compositional implication of the poet's image; to highlight the main problems of the drama and artistic means of their implementation.

Research methods: the semiotic method (for the analysis of the text as a signstructure), the structuralist method (for the analysis of the defining components of the text), the hermeneutical method (for studying the content level of the literary work).

The image of Taras Shevchenko is the determining factor in the formation of the artistic structure of the work. The emergence of the poet crystallizes the meaning of that sense and gives new impulses to the development of dramatic action. The episodes of the highest tension that direct heroes to the comprehension of the most important truths and determine the state of deep insight directly related to the image of Taras Shevchenko. The phenomena and processes of objective reality, reflected in Shevchenko's perception, acquire a symbolic significance through the determination and amplification of the deep regularities that the great poet makes clear to others.

Key words: drama, dramatic action, conflict, hero, character, image, Taras Shevchenko.

УДК 821.161.2-3"19/20"Шевченко Тарас

Н. Гаєвська, канд. філол. наук, проф.
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка
nmgaevska@ukr.net

ТРАДИЦІЇ Т. ШЕВЧЕНКА В УКРАЇНСЬКІЙ ЖІНОЧІЙ ПРОЗІ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

На сьогодні серед малодосліджених залишається тема "Традиції Т. Шевченка у творах Марка Вовчка, Лесі Українки, Наталі Кобринської, Євгенії Ярошинської, Христі Алчевської, Дніпрової Чайки". Хоч і є окремі публікації на означену тему, певні фрагментарні розвідки про кожен з письменниць, але узагальнених праць, які б проливали світло на загальний літературний процес кінця ХІХ – початку ХХ ст. в контексті шевченківських традицій, немає. Простежуючи цю тему, зауважимо, що згадані жінки-письменниці синтезували українську та західноєвропейську традиції, разом з тим проявили себе як самобутні і оригінальні митці у трьох, як зауважує С. Пригодій, іпостасях – неоромантичній, символічній та імпресіоністичній. Саме ці письменниці створили цікаві новаторські за змістом і формою художні твори, в яких простежуються традиції Т. Шевченка. Так, у створених ними образах акумулювались естетичний і етичний ідеали; тенденції історичного розвитку, зрештою власні пошуки

кожного з авторів, які разом з тим репрезентували загальний портрет того чи іншого типу людини (жінки) певної соціально-історичної епохи.

Ключові слова: *традиції, психологізм, новаторство, пейзаж, фемінізм, емансипація, проза.*

Свою роботу свідомо обмежимо періодом кінця ХІХ – початку ХХ ст., акцентуватимемо увагу на творах Марка Вовчка, Лесі Українки, Ольги Кобилянської, Наталі Кобринської, Євгенії Ярошинської, Христі Алчевської, Дніпрової Чайки та інших митців художнього слова означеного періоду, які у своїх художніх творах, своїй громадській діяльності щедро використовували традиції Т. Шевченка.

Справді, традиції Т. Шевченка були, є і вічно залишаться в нашій літературі. Особливо, коли йдеться про творчість жіночписьменниць. Загалом про традиції Т. Шевченка написано чимало. Але про традиції Кобзаря в українській жіночій прозі кінця ХІХ – початку ХХ ст. є лише окремі фрагментарні розвідки. Тому метою даного дослідження і буде розгляд традицій Т. Шевченка в українській жіночій прозі означеного періоду.

Українські митці ХІХ ст. відтворили життя свого часу на прикладі індивідуальної долі жінок відповідної епохи. Наталка Полтавка І. Котляревського і Наталка Веркович О. Кобилянської, Оксана, Міріам Лесі Українки та ін., незважаючи на різницю в часі, несхожість, мають важливу спільну рису – кожна з них співвіднесена автором із жінками певного часу, увібрала в себе те, що їм особливо було притаманне, а відмінності, по суті, є результатом різниці між тими концепціями людини, які в різні епохи висувалися мистецтвом на історичну арену. Адже кожен характер, образ, – носій ідеалу свого століття. При цьому письменники ХІХ та початку ХХ ст. пропонували різне бачення та змалювання психології і філософії людини. На думку С. Пригодія, якщо Т. Шевченко, Марко Вовчок, І. Нечуй-Левицький та інші "виходили з ідеальної антропології та психології, примату соціально-етичного й ідеального в естетиці, що породжувало самобутній народний романтизм, то Панас Мирний та І. Франко "схилялися до соціально обумовленої людини та суспільства, міметичної естетики, що й зумовило їх реалістичну і натуралістичну творчість" [9, 122]. Нова ж генерація митців,

зокрема О. Кобилянська та інші жінки-письменниці, синтезували українську та західноєвропейську традиції, виробили самобутню яскраву творчість, що проявилася, на думку дослідника, у трьох основних іпостасях: неоромантичній, символічній та імпресіоністичній [9, 122].

Це були новаторські за своїм змістом жіночі образи. Звертаючись до традиційного в українській літературі типу сільської жінки, скажімо, О. Кобилянська (оповідання "Некультурна"), в цьому творі виступає як новатор. Хоч активний жіночий характер часто зустрічається у творах і інших українських письменників XIX ст., але попередники Кобилянської зверталися, головним чином, до показу героїнь у певних соціально-економічних умовах, (Марко Вовчок), за яких відбувалося становлення характеру, і акцентували увагу на тих причинах, через які жінки або знаходили в собі сили для бунту, або частіше просто гинули, не лише морально, але й фізично. Тоді як "некультурна" Параска (О. Кобилянської) посіла належне місце в галереї "нових" образів українського жіноцтва. Це гармонійна людина, сповнена почуття власної гідності, вона за будь-яких обставин залишається собою. Її внутрішній світ, її роздуми та мрії цікавлять О. Кобилянську набагато більше, ніж життєві реалії, на відміну від митців першої половини XIX ст. те саме можемо говорити про твори Лесі Українки ("Одержима", "На руїнах", "Касандра", "В катакомбах", "Бояриня") та твори інших жінок-письменниць.

Спробуємо зробити своєрідний екскурс в еволюцію жіночих образів з погляду шевченківських традицій. Для прикладу розглянемо творення жіночих типів у Марка Вовчка. Як і в творах Т. Шевченка, в її прозі, а це характерне і для інших письменниць, звучить гостра критика тогочасної дійсності. На відміну від жінок-письменниць кінця XIX – початку XX ст., Марко Вовчок зустрічалась (і це важливо), контактувала, хоч і не часто, із Шевченком. Як відомо, на початку 1859 р. вона переїздить до Петербурга. Тут вона особисто знайомиться з Т. Шевченком, хоч з його творчістю була ознайоmlена раніше, про нього багато розповідала хрещена мати сина Марковичів Богдана, княгиня Варвара Миколаївна Репніна-Волконська. Шевченко теж ще до зустрічі був вже ознайомлений з творами письменниці, які йому надіслав П. Куліш в Нижній Новгород, коли поет повертався із заслання.

Після прочитання Шевченко записав у своєму щоденнику: "Необходимо будет ей написать письмо и благодарить ее за доставленную радость чтением ее вдохновенной книги" [12, 202].

А коли Шевченко приїхав (весна, 1858 р.) до Петербурга, він пише вірш "Сон" ("На панщині пшеницю жала..."), з присвятою Марії Олександрівні і також посилає їй золотий браслет, який був куплений на кошти прихильників української літератури. Письменниця надзвичайно дорожила цим подарунком, для неї це був своєрідний оберіг.

За спогадами В. Білозерського, зустріч Марка Вовчка з Шевченком відбулася 23–24 січня 1859 р. Вірш Т. Шевченка "Марку Вовчку" з епіграфом "На память 24 января 1859 года" – своєрідний відгук на "Народні оповідання". Шевченко зробив запис на першій сторінці: "Моей единственной дочери – Марусе Маркович. Не родной, а крестный отец Тарас Шевченко". У творі Кобзаря з надзвичайною любов'ю та вірою в "кроткого пророка", жінки-борця проти кріпацтва звучать рядки: "... Господь послал Тебе нам, кроткого пророка і обличителя жестоких людей неситих".

Як свідчать роботи шевченкознавців, на сьогодні не так багато збереглося прямих доказів конкретних контактів Марка Вовчка з Шевченком. Скажімо, існує підпис до поеми "Неофіти" – "Любимой моей единственной дочке Марусе Маркович. На память, 3 апреля 1858 года. Т. Шевченко". Шевченко також подарував свій портрет письменниці, який сам намалював олівцем з підписом "Марии Александровне".

У листах до Марка Вовчка Шевченко звіряв їй свої найпотемніші думки. Відповідаючи на її лист, у червні 1859 р. поет писав: "Спасибі тобі, доню моя любая, що ти мене хоч у Дрездені згадала. Я ще й досі тут, не пускають додому. Печатають не дають. Не знаю, що й робить. Чи не повіситися часом? Ні, не повішусь, а втечу на Україну, ожениюсь і вернуся як умитий в столицю" [12, 202].

Вовчок завжди тривожилась, розпитувала про нього в листах до своїх друзів. Так, у січні 1860 р. в листі до М. Макарова, який був у дружніх стосунках із Шевченком, вона запитує: "Что Шевченко? Скажите мне о нем что-нибудь. Я давно о нем не слышу. Скажите". У травні вона знову запитує того ж Макарова:

"Скажіть мені, де Шевченко?" А в березні 1861 р. Марко Вовчок пише Шевченкові: "Мій друже дорогий, Тарас Григорович! Чую, що Ви усе нездужаєте та болієте, а сама вже своїм розумом доходжу, як-от Ви не бережете себе і які сердиті тепер. Оце добрі люди скажуть: "Тарас Григорович! Може, Ви шапку надінете: вітер!" – а Ви зараз і кирею з себе скидаєте. "Тарас Григорович, треба вікно зачинити, – холодно..." – а Ви хуленько до дверей – нехай настезі стоять. А самі Ви тільки одно слово вимовляєте: "одчепіться!", та дивитися тільки у лівий куток. Я все те добре знаю, та не вбоюся, а говорю Вам і прошу Вас дуже: бережіте себе. Чи таких, як Ви, в мене поле засіяне?...". Пам'ятаючи наказ поета "більше писати", відповідаєте: "Я тут роботаю, і вчуся..." Вона просить поета писати їй і з лагідністю нагадує: "Ви напишіть мені словечко, коли буде час. Ви забули чи ні, що Ви названий батько? Коли взяли ім'я, то взяли й біду батьківську; тепер думайте і не забувайте" [3, 394].

Звістка про смерть Шевченка вразила Марка Вовчка. У листі до чоловіка у березні 1961 р. вона з розпачем пише: "Я ні об чім думати не можу. Боже мій! Нема Шевченка. Се я тоді з ним навік попрощалася – чи думали ми, прощаючись... Прошу тебе, там у кого треба візьми, як отдадуть, його портрет, як він був молодий... Зараз перешли мені у Париж на ім'я Тургенева його портрет – нехай я хоч на портрет його гляну. Ні об чім я більше не буду говорити сьогодні – я хочу плакати" " [3, 397].

Образ геніального поета, його творчість протягом усього життя надихали Марка Вовчка на творчу працю, спонукали писати твори, як і Шевченка, на захист знедоленого народу. Подарунки Шевченка Марко Вовчок зберігала як найдорожчі реліквії. Вона мріяла написати спогади про поета, але, на жаль, цей намір не здійснився.

Можна проводити чимало паралелей, які свідчать про те, що Марко Вовчок вчилася і наслідувала Т. Шевченка. Її мрії про вільну, самостійну жінку звучать майже в кожному творі, вони вчать людяності, ширості, чесності, гуманізму, доброти, безкомпромісності, а тому безсмертні для нас, як і твори Кобзаря.

Причина страждань простої людини тепер трактується як "громадське лихо" ("Горпина") і пояснюється не просто лихо-

дійством з боку того чи іншого кривдника з панівної верстви, а суспільними умовами, тиском соціального устрою, за якого селянина-трудоаря "... одно лихо душить, а друге вже в пазури бере" ("Гайдамаки"). Письменниця проникає в глибини народної душі, їй цікавить соціальний статус героїв, устами сільських трудівників вона розповідає про типові життєві історії, викладає трагічні "біографії" селян-кріпаків (найчастіше селянок).

Для творів Марка Вовчка характерна соціальна загостреність, різка критика кріпацтва. Йдучи за традиціями Т. Шевченка, авторка, глибоко осмислюючи тогочасну дійсність, створює узагальнені й водночас індивідуалізовані образи кріпосників ("Горпина", "Одарка", "Козачка"). Вона наголошує на типовості кріпосників – їх розпусті, жорстокості, самодурстві, моральній деградації. Образи простого люду виписані із симпатією і любов'ю – вони працьовиті, чесні, мудрі, добрі, відзначаються внутрішньою і зовнішньою красою. Авторка, як і Т. Шевченко, в кількох реченнях намагається простежити весь життєвий шлях героя. Наприклад: "Чоловік умер, двоє діток мені покинув, два сини. Треба мені заробляти, треба своїх діток годувати. Не справлюсь сама. Те продала, те продала – усе попродала. Важко нам, убогим своє добро збувати, що воно у нас кров'ю обкипіло" [3, 99].

Марко Вовчок, як і Т. Шевченко, майстерно відтворює народну оповідь. Її жінки, як і в Кобзаря, зазнали багато принижень, горя, страждань, поневірянь, але зуміли зберегти свою гідність, порядність ("Козачка", "Горпина", "Ледащиця", "Два сини" та ін.). Твори надзвичайно точно, як і в Шевченка передають найтонші людські почуття.

Деякі критики закидали письменниці надзвичайну чутливість, навіть плаксивість, сентименталізм, на що О. Герцен відповів: "Сльози її – не наповнюють душу самим тільки безвихідним, пожираючим горем, а бринять, як вранішня роса на зламених і потоптаних квітах: їх не воскресять вони, але іншим провіщають світанок" [4, 271].

І ясна річ, тут відчувається величезний вплив Т. Шевченка на творчість Марка Вовчка. Спільним була антикріпосницька спрямованість творів, змалювання тяжкого становища жінки-кріпачки, жінки-матері, глибока і вмотивована соціальна основа творів, але

оповідна манера Марка Вовчка інша, ніж у Кобзаря, хоча б тому, що Шевченко, як зазначають шевченкознавці, завжди лірик.

У його поезії яскраво виявлене особисте, пристрасне "я" автора. Поет картає, загрожує, вибухає гнівом проти винуватців зла, тоді як Марко Вовчок "перевтілюється" у своїх народних оповідачок, не виявляючи безпосередньо авторської особистості. У поезії Шевченка були закладені основи дальшого розвитку всіх жанрів, різноманітні естетичні елементи, підхоплені його кращими продовжувачами в українській літературі. Серед них була й Марко Вовчок та інші митці художнього слова, які продовжили шевченківські традиції в прозі, поєднавши їх із новаторством і художньою своєрідністю. Можна говорити про описи природи письменниці, які багато в чому нагадують пейзажі Т. Шевченка. Марко Вовчок в цьому плані йде від Шевченка, його творів.

Її пейзажні малюнки, як і в Шевченка, невеличкі, лаконічні, пов'язані з уснопоетичною традицією; вони призначені відтінювати почуття, настрої героїв або подаються як контраст до картини тяжкого життя селян, як-от у даному випадку: "Цвіте хутір і зеленіє... Коли б же поглянув хто, що там коїлося, що там діялось. Люди прокидались і лягали плачучи, проклинаючи" ("Інститутка"). Аналогічні рядки маємо й у відомій поезії Т. Шевченка "... де люди плачуть живучи".

Називаючи Марка Вовчка "кротким пророком", Шевченко вказав на характерну особливість її індивідуального стилю – вміння у спокійно-стриманій манері передавати напружені, інколи драматичні моменти в житті героїв.

Марко Вовчок вчилася в Т. Шевченка, а Кобзар захоплювався талантом письменниці. Він говорив, що її творчість для нього – "джерело істини і краси", що вона "найкраще володіє нашою мовою". Великий вплив "чару й розкішності ... чудової мови" Марка Вовчка на читача відзначав І. Франко [11, 501].

За спогадами І. Тургенева, Марко Вовчок "була окрасою і основним центром невеличкої групи малоросів, що згуртувалася тоді в Петербурзі і захоплювалася її творами: вони вітали в них, – так само, як і у віршах Шевченка, – літературне відродження свого краю" [10, 334].

Якщо розглянути жіночу прозу кінця XIX – початку XX ст., також побачимо вплив творчості Т. Шевченка на митців поме-

жів'я століть. Ці митці (початок ХХ ст.), ясна річ, не могли зустрічатися з Т. Шевченком, як Марко Вовчок, але вони були обізнані з його творчістю, яка надихала їх на осмислення життєвих і суспільних проблем – диктувала нові теми, образи. Леся Українка, Ольга Кобилянська, Дніпрова Чайка, Євгенія Ярошинська, Наталя Кобринська та ін. письменниці, як і Марко Вовчок, щедро використовували традиції Шевченка. Особливо це яскраво спостерігається при змалюванні становища жінки в суспільстві. Хоч вже інші часи, але проблема лишається. Жінки-письменниці початку ХХ ст. звертаються до багатьох спільних і актуальних тем, використовуючи традиції Кобзаря. Вони, йдучи за Т. Шевченком, посилюють у своїх творах ліризм, тим самим досягаючи духовної людської екзистенції – внутрішній світ автора, об'єктивований через ліричного героя. Помежів'я століть – це епоха модернізму, митці вже пишуть по-іншому, але "жіноча тема" залишається актуальною, перебуває постійно в їх полі зору.

Вже починаючи від Олени Пчілки, Марка Вовчка, можна говорити про традиції Шевченка, які проявлялися через жіночу емансипацію, яка з часом переросла у так званий літературний фемінізм Наталі Кобринської, Мілени Рудницької, Ольги Кобилянської, Євгенії Ярошинської та ін., які започаткували феміністичну традицію в українській літературі, продовжену пізніше Іриною Вільде, Оксаною Забужко, Нілою Зборовською, Євгенією Кононенко.

С. Павличко писала, що тогочасні "феміністки" і "емансипатки" (як їх називали у літературних колах) – О. Кобилянська, Н. Кобринська, Олена Пчілка – "заклали основи іншої традиції, в якій не було ні чоловічих псевдонімів, ні чоловіків-оповідачів, ні загалом спроби імітувати чоловічий голос [8, 70]. І. Франко, відзначав появу "цілої групи жінок у нашій письменстві" як доказ росту національної сили [11, 501–502]. Ця "національна сила" пішла від Т. Шевченка.

Саме традиції Т. Шевченка вплинули на поезію, драматургію Лесі Українки. У вірші "Ворогам" йдеться про ворогів її народу, вона, як і Кобзар, говорить про власну участь у боротьбі:

Ти блискавицею мусиш світити у тьмі,
Поки зорею рожевою край твій освітитись темний,
Треба шукати дороги тим людям, що ходять в ярмі... ("Ворогам")

Слово поетки є світочем, який потрібен "тим людям, що живуть у ярмі". А звідси й урочисті слова мужнього рішення відважного борця:

Мріє новая! Твій голос і крила огнисті
Ваблять мене, я піду за тим світлом ясным
Через простори і дикі дороги тернисті,
Так, як Ізраїль ішов за стовпом огняним ("Ворогам").

Слово мовлено розважно і остаточно. Вона увірувала в справедливість нового вчення. Хіба це не співзвучне Шевченковому "І на оновленій землі врага не буде ... [...]... А буде син і буде мати...".

У творах О. Кобилянської так само звучить оптимістична віра в майбутнє. Письменниця для підсилення емоційності у сприйнятті дійсності використовує найрізноманітніші художні засоби, зокрема і пейзажі ("Битва", "У неділю рано зілля копала", "Земля" та ін.). Авторка опоетизовує і возвеличує красу рідних Карпат. У неї ніби зливаються слухові й зорові уявлення і враження – звуки і кольори. Її дерева-велетні одухотворені, олюднені, близькі до міфогероїв. Саме таємничість, небуденність і буденність водночас, урочистість і величність, розмірний спокій іде від Шевченка. Згадаймо:

Садок вишневий коло хати,
Хрущі над вишнями гудуть.

І звичайно, непроста жіноча доля є наскрізною як у Шевченка, так і в інших згаданих митців.

Образи, створені Н. Кобринською, теж надзвичайно колоритні, "живі" і "живучі". Особливість художніх засобів і прийомів полягає насамперед у тонкому вмінні передати думи і почуття героїні, відтворити своєрідність мислення селянки: "Той дім на вид такий тихий, був цілим її щастям, вистарчав їй у всім. Якби не він, дух часу! Не той демон, що все дороге псував і нищив! Він всувався в усіляких видах в щілини її дому... [...]... Всі її діти, сини, доньки, внуки, пішли іншими дорогами, ніж вона думала і бажала. Він ломив найдорожче і наймиліші надії її серця" [7, 123]. Пані Шумінську лякають ті зміни, що відбуваються в суспільстві. Н. Кобринська надзвичайно тонко розкриває "трагедію" попаді, її страх перед новим часом, цей "дух часу" лякає її, бо приходить кінець ситому паразитичному життю. Її мрії

та ідеали, "щоби всі її сини були попами, а доньки попадами та щоби добре та в достатку жили..." [7, 9] зазнають краху.

Становище жінки, її болі, віра в добрі часи звучить майже в усіх художніх творах ("Задля кусника хліба", "Ядзя і Катруся", "Янова" та ін.), а також в її публіцистичних виступах. Н. Кобринська писала: "Ми поклали собі метою впливати на розвій жіночого духа через літературу" [5, 11].

Вражаючі картини становища жінки: гніт, темнота, відсталість, родинне і соціальне кріпацтво селянки, безвихідь ("Задля кусника хліба"). Хіба не нагадують твори Т. Шевченка. Н. Кобринська протиставляє долю своїх героїв, їхню безпорадність і капітуляцію перед обставинами і віками усталеними правилами, підкреслюючи безправність людини. Письменниця вважала, що жінка повинна сама усвідомити себе жінкою, озброїтися наукою, знанням законів, знанням різних галузей праці, щоб мати власні засоби до життя. "Просвіщаймося, – закликала жіноцтво Н. Кобринська, – щоб представляти якусь силу, щоб не давати себе вічно топтати, корити, щоб наша доля не була вічно доля службниці-жебракки. Бо чи ж нема в русинки жодної сили, чи наклонів до чогось великого, могутнього, а лише наклони до терпіння, услуги чи покори?! Та ні! В нас мусить бути сила, мусить бути будучність, – лише звернімося самі до себе та спам'ятаймося, що Господь Бог наділив нас тими самими здібностями, як і других, і що ми лише досі спали" [7, 14]. Самопробудженню жінки, вихованню національної її самосвідомості присвятила все своє життя і талант Н. Кобринська.

Ці ж думки сповідує і О. Кобилянська. Можна по-різному ставитися до твердження, що фемінізм визначає творче кредо Кобилянської, але безсумнівно є те, що письменниця сміливо руйнує патріархальне уявлення про жінку та її роль у сім'ї. Водночас мріє про інші суспільні умови, що створювали б для жінки рівноправні з чоловіком можливості для самореалізації, про культурне середовище, спрямоване на увагу до жінки з усім комплексом її фемінних проблем. Така позиція, втілена в яскравих художніх образах та вчинках самої письменниці, кидала виклик патріархальному соціуму. Щоденники, листування та художні твори О. Кобилянської подають багато прикладів драматичного реагу-

вання молодою жінкою на обмеження, пов'язані із соціальними моделями гендерної поведінки ("Людина", "Царівна", "Меланхолійний вальс", "У неділю рано зілля копала", "Земля" та ін.).

Продовжувала традиції Т. Шевченка і Є. Ярошинська. Її героїні як і в Шевченка, мріють про щасливе жіноче щастя, волю, справедливість, але потрапляють у такі ситуації, з яких не бачать ніякого виходу ("Кінець", "На цвинтарі", "Адресатка померла", "В лісі" та ін.). Жаль, співчуття, трагедійність і сум звучать у кожному рядку. Її твори нагадують "Народні оповідання" Марка Вовчка, але в Є. Ярошинської ("Золоте серце", "Понад Дністром") вони мають більш сильні і яскраві викривальні мотиви, гучніше лунає голос протесту, який іде від Шевченка. Письменниця, розкриваючи образ Миколаївського ("Золоте серце"), акцентує увагу на його жорстокості, цинізмі, розбещеності. Саме він призвів до загибелі бідну дівчину Люцю (як і героїнь з багатьох творів Шевченка – "Лілея", "Наймичка", "Катерина", "Утоплена", "Тополя" та ін.).

Ці ж мотиви безвихідного становища жінки звучать і в творах Х. Алчевської ("Мелодія", "Асан і Зейнеп"), "Одірвана гілка", "Яблуні цвіли за вікном" та ін.): "Далеко-далеко, там, на краю світу, вузькою ниточкою засвітилося море... В широких долинах та на узгір'ях, що спускалися аж до самісінького берега, ледве блимали вогні аулів...

Зейнеп уже й не бачила їх, не вернулася до них. Не вернулася до батька, до матері, не вернулася до Асана і до панського будинку. Вся краса божого світу раптом зникла для неї – ніби пересохла... І прірва невимовного одчаю розступилася перед її очима, мов темне гірське провалля, що чекає вночі на жертву... В нестямі вона мала тільки одну думку – стратити собі життя!..

Довго шукали потім дівчину її родичі. Обходили гори, спускалися в безодні, лазили по водоспаду, знайшли навіть зелене покривало й розсіпане намисто... Але Зейнеп ніде не було... [1, 344]. Інша епоха, але суспільство не змінилося. Знову ж таки, хіба образ Зейнеп не нагадує Шевченкових Катерин, Оксан...

Дніпрова Чайка (Людмила Олексіївна Березіна) авторка прозових мініатюр. Поезії в прозі займають особливе місце у творчому доробку письменниці ("Морське серце", "Хвиля", "Дівчи-

на-чайка", "Тополі", "Скеля" та ін.). Герої творів сильні і вольові, вони мріють про волю, щастя, захоплюються красою "синього моря", віддають все в ім'я волі, але мати-цариця (твір "Скеля") не розуміє своїх синів і проклинає їх, а сама перетворюється на скелю: "Високо встала цариця, звела, проклинаючи, руки, ще раз прокляла їх за волю, за добрее серце, і тільки сказала – уся скам'яніла, уся обернулася в високу скелю, пишная одіж – в червону глину, сивії коси – в бурян-колочки" [6, 117].

У Дніпровій Чайки і Т. Шевченка чимало спільних міфологічних образів: тополі, верби, сонце, полин та ін. Але обов'язково в письменниці є і море, оскільки Дніпрова Чайка – письменниця-мореніст. Образ тополі в Шевченка схожий з образом тополі в Дніпровій Чайки: "Високі, стрункі, мов стрілки, здіймаються в чистее небо чотири тополі зелені, балакають з вітром, вітаються з сонцем, без вітру ж шепочуться поміж собою, а темної тихої ночі співучее море гукає до їх приятельсько" [6, 122] або "Аж ось з-за гори випливає місяць, ясний та приємний – усе усміхнулось, усе просіяло: і темна Алма, мов гадюка, блиснула на луці між верб, і сивий полин на горі заблищав, наче срібло. В прозорім повітрі тополі, мов тії черниці, стоять, темнорізі, та тихо шепочуть. Усе насторожилося слухати дивні казки, що розкажуть сумнії тополі.

Раз перший кивнули тополі- і тиха дрімота весь мир обняла, і море, вкладаючись спати, тихесенько плеще об берег.

Удруге хитнулись тополі – і все, що бувало чи нині, чи вчора, забулось, зникло усе, і місяць біленькою хмаркою від свій блискучий прикрив" [6, 122–123].

Отже, навіть з побіжного огляду, можемо говорити про традиції Т. Шевченка в українській жіночій прозі кінця ХІХ – початку ХХ ст. Ми не випадково взяли за об'єкт дослідження розвиток жіночого характеру, жіночого образу в літературі ХІХ ст. в руслі традицій Т. Шевченка. Адже доба ХІХ ст. являє собою цілісний комплекс традицій і новаторства в літературному процесі, об'єднаний єдністю ідейно-естетичних закономірностей. У творах І. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка, Т. Шевченка, Марка Вовчка, І. Нечуя-Левицького, Панаса Мирного, Олени Пчілки, О. Кобилянської, Н. Кобринської, Лесі Українки та інших українських письменників, які належали до різних худо-

жньо-стильових напрямів та течій, зустрічаються жіночі характери, в яких відобразилися і естетичний і етичний ідеали, і тенденції історичного розвитку, і власні пошуки авторів. Кожна літературна доба висувала ряд своїх яскравих характерів – так званих побутових, які мають особливі ознаки, що дозволяють їх розпізнати як представників певних національних, суспільних або громадських кіл, разом з тим вони репрезентують загальний збірний портрет того чи іншого типу людини певної соціально-історичної епохи. Це стало новаторством у літературі.

І це новаторство було започатковане, розвивалося і йшло в творах митців кінця ХІХ – початку ХХ ст. на основі традицій Т. Шевченка, а точніше, йшло від Шевченка.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алчевська Х. Асан і Зейнеп / Х. Алчевська // Твори. – К., 1990. – С. 344.
2. Вовчок Марко. Два сини / Марко Вовчок. – К., 1983. – С. 99.
3. Вовчок Марко. Лист до Т. Шевченка, написаний у березні 1861 р. / Марко Вовчок // Твори : в 6 т. – 1955. – Т. 6. – С. 394.
4. Герцен А. И. Собрание сочинений : в 30 т. / А. Герцен. – М., 1958. Т. 14. – С. 271
5. Кобринська Н. Вибрані твори / Н. Кобринська. – К., 1980. – С. 11.
6. Дніпрова Чайка. Скеля / Чайка Дніпрова // Вибрані твори. – К., 1987. – С. 117.
7. Кобринська Н. Дух часу / Н. Кобринська // Вибрані твори. – К., 1980. – С. 123.
8. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі : монографія / С. Павличко. – К., 1999. – С. 70.
9. Пригодій С. М. Літературний імпресіонізм в Україні та США (Типологія та національні особливості) / С. М. Пригодій. – К., 1998. – С. 122.
10. Тургенев І. Спогади про Шевченка / І. Тургенев // Спогади про Тараса Шевченка. – К., 1982. – С. 334.
11. Франко І. Зібрання творів : у 50 т. / І. Франко. – 1984. – Т. 31. – С. 501–502.
12. Шевченко Т. Повне зібрання творів : у 6 т. / Т. Шевченко. – К., 1963–1964. – Т. 5. – С. 202.

REFERENCES

1. Alchevsjka, Kh. (1990). *Asan i Zejnep [Asan and Zejnep]*. Kyiv [in Ukrainian].
2. Vovchok Marko. (1983). *Dva syny [Two Sons]*. Kyiv [in Ukrainian].
3. Vovchok Marko. (1955). *Lyst do T. Shevchenka, napysanyj u berezni 1861 r. [A letter to T. Shevchenko, written in March 1861]*. *Tvory v 6 tomakh – Works in 6 volumes*. (Vol. 6). (P. 394) [in Ukrainian].
4. Ghercen, A. Y. (1958). *Sobr.30-ty t. [Works in 30 volumes]*. (Vol. 14). Moscow [in Russian].

5. Kobrynsjka, N. (1980). *Vybrani tvory – N. Kobrynska. Selected Works*. Kyiv [in Ukrainian].
6. Dniprova Chajka. (1987). Skelja [Rock]. *Dniprova Chajka. Vybrani tvory – Dniprova Chajka. Selected Works*. Kyiv [in Ukrainian].
7. Kobrynsjka, N. (1980). Dukh chasu [The Spirit of Time]. *Kobrynsjka. Vybrani tvory – N. Kobrynska. Selected Works*. Kyiv [in Ukrainian].
8. Pavlychko, S. (1999). *Dyskurs modernizmu v ukrajinsjkij literaturi: monohrafija [The discourse of modernism in Ukrainian literature]*. Kyiv [in Ukrainian].
9. Pryghodij, S. M. (1998). *Literaturnyj impresionizm v Ukrajini ta SShA (Typologhija ta nacionaljni osoblyvosti) [Literary Impressionism in Ukraine and the USA (Typology and National Peculiarities)]*. Kyiv [in Ukrainian].
10. Turghenev, I. (1982). Spoghady pro Shevchenka [Memories about Shevchenko]. *Spoghady pro Tarasa Shevchenka – Memories about Shevchenko*. Kyiv [in Ukrainian].
11. Franko, I. (1981). *Zibrannja tvoriv v 50 tomakh [Collection of Works in 40 volumes]*, (Vol. 31). (P. 501–502). Kyiv [in Ukrainian].
12. Shevchenko, T. (1963). *Povne zibrannja tvoriv u 6 tomakh [Full Collection of Works in 6 volumes]*. (Vol. 5). Kyiv [in Ukrainian].

Надійшла до редколегії 20.09.18

N. Gaevska, Cand. of Philology, Prof.
The Institute of Philology
Taras Shevchenko National University of Kyiv

TRADITIONS OF T. SHEVCHENKO IN UKRAINIAN WOMEN'S PROSE OF THE END OF THE XIX – THE BEGINNING OF THE XX CENTURY

At present the scientific topic "Traditions of T. Shevchenko in the Ukrainian female prose of the late 19th – early 20th centuries" remains among the less well-researched. Despite the fact that some research on this topic has been made, mainly fragmentary studies about the traditions of Shevchenko in the literary works by Marko Vovchok, Lesya Ukrainka, Olha Kobyljanska, Nataliya Kobrynska, Eugenia Yaroshinska, Khrystia Alchevska, Dniprova Chaika, and findings have been published, there is still no fundamental study that could shed light on the literary process as a whole at the end of the 19th – the beginning of the 20th centuries in the context of the stated topic.

Analysing this topic, we must point out that female writers synthesized Ukrainian and Western European traditions, at the same time showing themselves as original and authentic writers in three hypostases, as M. Pryghodij singles out, – neo-romantic, symbolic and impressionistic. The above-mentioned female writers created literary works that are interesting and innovative both in content and form with T. Shevchenko's traditions clearly observed. The characters they created accumulated aesthetic and ethical ideals; the tendencies of historical development, and in the end,

each of the authors' outlook, furthermore, representing the general image of several particular types of people (women) belonging to a certain socio-historical epoch.

Keywords: *traditions, psychology, novelty / innovation, landscape, feminism, emancipation, prose.*

УДК 821.161.2 Шевченко Тарас

В. Гнатенко, завідувач навч. лабораторії шевченкознавства
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка
valentiskr@ukr.net

ТАРАС ШЕВЧЕНКО НА СТОРІНКАХ ЧАСОПИСІВ "РІДНИЙ КРАЙ" І "МОЛОДА УКРАЇНА"

Присвячено постаті Тараса Шевченка – "славному борцеві за правду і волю", якому відведено достойне місце на сторінках журналів "Рідний край" (1905–1916) з дитячим додатком "Молода Україна" (1908–1914), що виходили спочатку в Полтаві, далі в Києві і Гадячі. Тут друкувалися матеріали про Т. Шевченка різноманітних жанрів і тематики – поетичні твори Т. Шевченка, вірші-посвяти Т. Шевченку відомих і малознаних авторів, літературно-критичні розвідки, справа про збір коштів на спорудження пам'ятника Шевченку в Києві, відзначення Шевченкових роковин, інформація про вшанування пам'яті Поета на терені України й у світі тощо. Окремі лютневі числа часописів були повністю присвячені пам'яті Т. Шевченка.

Значна роль у популяризації Шевченкового імені, в уславленні його ролі в історії українського народу й увічненні пам'яті належить редактору й видавцеві, письменниці Олені Пчілці. Розглядається зокрема шевченкіана Олени Пчілки.

Ключові слова: *Т. Шевченко, Олена Пчілка, часопис, "Рідний край", "Молода Україна", роковини, вшанування.*

Під час нетривалої політичної відлиги, що прийшла з революційними подіями 1905–1907 років у Російській імперії, пожвавилась боротьба поневолених народів за національні права. На хвилі українського національного руху восени того ж року в Петербург з "Доповідною запискою" вирушила делегація визначних українських культурних діячів (від чернігівців – Ілля Шраг, від киян Володимир Науменко, Олена Пчілка від Волині, Микола Дмитрієв від Полтавщини) до прем'єр-міністра освіти С. Вітте щодо скасування Валуєвського циркуляру та Емського указу про заборону українського друкованого слова. 24 листо-